

КЫШТАГЛААШКЫНГА БЕЛЕН СЕН БЕ, КУНГУРТУГ?

Ыраккы суурдан арын

Кызыл районда Кунгуртугу төгүлмалдарын алып болза, манаа бежен чыдар үзүндө Тере-Хөл кожууну аны турган болгаш ол үени денени-биле ук районун социал амдыралы, ажыл-ижи, култура сайырады элэн шапкы чоруп турган дээрин ол чер чурт-

түг хоочуннар чугаалап турар. Бир эвес дорту-биле чугаалаар болза, чагырып-дужаар системаны чыдарын. да Ыраккы Тере-Хөлүн амдыралы, ажыл-ижи болгаш култураны элэн дүрген шапкычын, чоңун эртем-биленинге, инти өүзденинге бурунгаар базымнар

хой-биле амдынган. Ол үеде Кызыл-биле харылаа, суурнуң иштинде электри станциязы, садым-магазинерин бираан-сарааны, материалды курлавырлар, амды-агыларын инти байдалдар-даа багай эвес турган. Ам моон мурунда Кунгуртуг суурга турган

«Тере-Хөл» совхоз дүшкен. «Шынын» бөгүгү арында «Тере-Хөл» бугуруле кооперативин болгаш Кунгуртуг суурну амдыралы байдалына дугайында бөлүктүн материалдарын силерин кичээлгерге бараалгаттымыс.

«...ИНЕКТЕРГЕ ЧИРТИР СИГЕНИВИС ЧОК: хуу улус кезип апарган»

Ала-өгөм угу, өскөн чөмчүлүк Тере-Хөл чуртугу улус.

1954 чылга чедир Тере-Хөл району үш суму турган. Ырээни Шынаа суму, ол чөлү долгандыр турган. Оң ийи Гарис аржаанын чогууда девис-ээрлер Балкыттаг ханаржар турду. Үш дугааны — Каргы сумузу.

Ала-өгөм айлаа Хертегер митан Каргы суму-дугаа конуг кой турган. А Каргыстар — Балкыттаг өй кеени, Сумуларын эң дүң — Шынаа сумузуна Иргаттер болгаш Каргыстар холуй чурттал чордулар. Кара чамымдан тура кер-чуртууда үеини, угу назимында «Тере-Хөл» совхозка ажылдап, курттап келдим.

Сөөлү чылдарда совхозчу Сарыг-Хөл сут-бараан фермазына каш чыл улашар бригадаларын ажалдап келдим. Өмүңү херээжини хоочун сайры Мария Степановна Балган-биле сес-ругуу өстүрдүсү. Уругуларымнын хой кезини шоктады.

Фермавыс моон мурунда чылдарда сут-сан талаады. Биле багай эвес боюну турду. Кызыл районунда Хөл, Гей сут-бараан фермазын чурт саап, бызаа өстүрер талаадына республикага суу-мактын турган. А бистин Сарыг-Хөл фермазы эркек чылдарга көргүзүп талаады. Биле ол фермадан шоолуу чыдап калдым, районга йагы черин-даа ээлеп куралым. А Сөөлүгүгүгү чылдарда фермавыстын ажылы дыка суурап багды. Фермавыс моон мурунда чылдарда эркектер, төлөкчүлүк ажалдап чыдап турган. Ам бо чымын шуңу чүдү-даа чок болувады. Чагыткан содуларымныс таргы ай болганда чыгыс кезе экин-ле ол. Эң берге айтырыларымн бирээни — харылаа. Кызыл-биле даа, район төгү-биле-даа харылаа чок артымыс.

Амгы үеде фермавыста 81 инек бар. Хөл чогуудан алыч чөрдө 75 бызаалыг

бис. Сагган эвээш-биче сүдү-дүгү сүржө трактор-биле дамылган тур бис. Моон мурунда үеде-биле алып болза, ам кыштагы лавашына белең турар ужурау бис. Ынчалда-даа бо чымын фермавын инектеринге тууду-даа сизин кезип алдымыс. Кол чылдагымын — сизини хуу улус кезип апарган. Бо ажылда мээң база буруум бар.

Фермада сизин чок. Байдал дүвүрөнчиги.

Саар инектерни каая кыштагладыры билдинмес

Ам боттарымыстын амы, дараалыс дугаанда маа каш өс-биле чугаалап кереңи, фермада бо кире өргө бар. Саачылар на-зылап кыраан, ындаг-даа бола аныктар ын-чал-гыстан биске көз ажалдап турары чүгээр. Ферма бисе суур арыны 8 километр кире чөрдө, Ындаг-даа оола оо арынын оруу дыка берге, чамдык черлерде тулаалар, халдар, урелк көнүргүлөр кайы хөй. Мында чаа орукту тууду-даа турар болза, доозар үеин билдинмес.

Фермавын амжалчынары, саачылар ур үеде аша-шапкыны алашп келди. Ам айда-даа өрткөтөр терини, дээни-биле амдыралы ошол-дараалыс чер алашп тур. Чылдары бирээни-ле 10 рубль өрткөткү хлети садып чип келдиныс. Аша-шапкыны экин эрттар эвээжинден уруг-дарыга диккеп садып бээр эрга чок-тур. Телескоп фермада, чөрдө-даа болза, ол урелк кайы мында чок. Харылаа чоктуңада өске черлерден чоруткан котормачылар ды-каа чур болгаш келер-дир. Ырак чөрдө төрөл кижилер чок, апаар болза, өсө-лүккө чүгө суурап ды-наар.

Чаа директоруус, ам «Тере-Хөл» бугуруле кооперативин даргазы С. С. Байыс-оол, тус черини админстрацияны, Шынаа кы-даа Соведи келечегерин ап, ам ити ажың эртер талаады, биле дузаны көргүзүп, то-даргай чүдүлдерин амдыр биче дээринге идегелди бар.

Пушкин ХЕРТЕК. Сарыг-Хөл сут-бараан фермазын бригадари.

Ам кыш келди. Инектериниң кайчаар бис Чок болза, улуска хуу-жууу бериптер. Бис дээрге улус база алабас-тыр, ыңча хөй инекти каш амжы уленип алган, оюу чүвүн-биле чөмчөр-боор. Оларын ооу шың-дыр. Белеткек чоу улус кыш угуштур инектер ал алгаш, оларын чугаалап өдүр-өсө.

Ам боттарымыстын амы, дараалыс дугаанда маа каш өс-биле чугаалап кереңи, фермада бо кире өргө бар. Саачылар на-зылап кыраан, ындаг-даа бола аныктар ын-чал-гыстан биске көз ажалдап турары чүгээр. Ферма бисе суур арыны 8 километр кире чөрдө, Ындаг-даа оола оо арынын оруу дыка берге, чамдык черлерде тулаалар, халдар, урелк көнүргүлөр кайы хөй. Мында чаа орукту тууду-даа турар болза, доозар үеин билдинмес.

Фермавын амжалчынары, саачылар ур үеде аша-шапкыны алашп келди. Ам айда-даа өрткөтөр терини, дээни-биле амдыралы ошол-дараалыс чер алашп тур. Чылдары бирээни-ле 10 рубль өрткөткү хлети садып чип келдиныс. Аша-шапкыны экин эрттар эвээжинден уруг-дарыга диккеп садып бээр эрга чок-тур. Телескоп фермада, чөрдө-даа болза, ол урелк кайы мында чок. Харылаа чоктуңада өске черлерден чоруткан котормачылар ды-каа чур болгаш келер-дир. Ырак чөрдө төрөл кижилер чок, апаар болза, өсө-лүккө чүгө суурап ды-наар.

Чаа директоруус, ам «Тере-Хөл» бугуруле кооперативин даргазы С. С. Байыс-оол, тус черини админстрацияны, Шынаа кы-даа Соведи келечегерин ап, ам ити ажың эртер талаады, биле дузаны көргүзүп, то-даргай чүдүлдерин амдыр биче дээринге идегелди бар.

Пушкин ХЕРТЕК. Сарыг-Хөл сут-бараан фермазын бригадари.

КЫШ ДУШТУ. АМ КАНЧААРЫЛ?

«Тере-Хөл» бугуруле кооперативиниң специалистериниң артыгы кыска чымыжын соонда директор С. С. Байыс-оолга болгаш кол инженер Я. А. Шан-чымге учурашкан. Оларга тус-туунда элэн каш айтырыларын сайып, кыска уткуштур чүмү кылып алганга, байдал чөрдө чүү хиреа дээрин бистин көрп. Виктор Кара-Сал сонуураган.

— Совет Салчакович, бо чымын кыштагып ужурут малчыларын инти саны чоғум кажыл?

— Бо кыш конуг берге нарын болур дээрин бистин ажал-агынын специалистеринде, малчыларда, механи-заторларда — шуңу билер. Ындаг-даа болза 8000 ажык койну, 1000 чымын, 1000 баш инекти эленип кезип алдырбас бис. Ол талаады-биле аржалар, курлавырлар бар. А 540 баш бола малчыны дугайында чүдө ам-даа төң-дүр шиптирлеттиңиз. Бо малчы чамдымын бистин тараа тарып турган черлерини кыштагып деп турган бис, чүге дие чамдык чер-лерде кезип алган сизиниңе база бар. Ынчангаш 100 баш малды кыштагылап ажыра-дэривиске, бистин чамдык специалистериниң, кадарчылар алаа чөпшээрешпей турар.

А Сарыг-Хөл фермазында саар 81 инек бар. Оларын чир сизин бо чымын кезип апарган. Чаа ортаа үезинде сизин кезип биле оудун бригаданы ундурду-вус. Амаа 2 «Беларусь» бир «ОМЗ» болгаш бир Т-25 тракторун бажылаан бис. Ол сизиниң фермавын инектеринге мал чөмчү белеткээр тургаш, чүдө ботта-

рына хууда сизин кезип алырынга өй болганга сөө-лүнде илерээ. Мааза, бир талаадында, фермавын болгаш совхозтун удурутлазы кон-трольду чорутпайн, сизин бе-леткеленин амжалдарын үе-зиңе хынавайн барганмада деп санаар мен. Мен черле кайгаар кижидер мен, сов-хоз азы амжы агып сизин кезер дээш чоран улус чүдө боттарынга амжы агып сизин кезериниң кону кайгаар мынаан. Бистин харын кымыжын дугайында чүдө ам-даа төң-дүр шиптирлеттиңиз. Бо малчы чамдымын бистин тараа тарып турган черлерини кыштагып деп турган бис, чүге дие чамдык чер-лерде кезип алган сизиниңе база бар. Ынчангаш 100 баш малды кыштагылап ажыра-дэривиске, бистин чамдык специалистериниң, кадарчылар алаа чөпшээрешпей турар.

— Бо чымын Каз-Хем районун «Улуг Октябры» совхозга 488 гектарда кызыл-тас ар-бай база сула тараан бис. Бо амжы уткуштур ол биске эвээш эвес курлавырлар деп санап тувар бис. Боттун кы-зылдан болгаш кызыл-кызыл чөрдө ам-даа мал чөмчү дилеп, немей тывар апаар бис.

— Яков Андросвич, силер чүү деп бодалар силер?

— Фермавын инектерине хамарыштыр мээң саналым — саар инектерин орайта-ваанда хуу-жуу болза эки

азы улус-биле керээден чөргөш, аренадалар аргазы ам көөр. Чүге дие, бо хунаа байдалымыс конуг берге, болап даа көрүнер. Амжы-агыда ам 5 юниа соларга артык, бенин шуңу чок. Ол ам 5-6 кондур чөдөр. Бо чүдү-лерин ам өстүрүр арга чок болуп келдиныс. Өрткө-үнеи шуңу талыган. Ынчангаш кылдыр бажылаар болу-вусса эки. Оң болаша бо байдалда үнери дыка нарын.

Материал-техникти ханды-рыламыс сөөлү үеде конуг нарымаан. Бо чымын Кы-зылдан чаа «КамАЗ» шим-чедкичин алып ужурут ту-дувус. Ол ам бажы-биле шуңу чыткан. Алгай кижилер бисиниңе, бистин Кызылаа бир амжылаачымыс бенин оу-орта билеттеним.

Ам бо хунаа амжы-агына инти-биле 14 автомобиль, 12 ыңгы-агы марканын тракторлары бар. Оларын чам-дымы ырак чер чөдөп албас, артык кезектер чогуудан ту-рурлар.

Суурда 2 электростанция бар. Амгы үеде кымын-даа амжылаачылар турар. Бирээни үрелген, өскөни артык кезек чок, анаа турар. Бир эвес кайы-бирээни амжылаа-даа турган болза, соларга курла-выры чок деп үстүңде чуга-лаан мен.

Ынчангаш ам ук шимче-диктерин амжылаа кий-рер, кыпар-чар материалдар өстүрүр чоңоюну шуңу агылаары чүгүлө.

— Силер бо айтырыга ла-

наарыштыр кандыг бодалдыг силер, Совет Салчакович?

— Бир эвес амжы-биле чугаалаар болза, Кунгурту-ву электржидери — мээң манаа келген кол соругла-даа ол үеде. Бо талаады-биле дугурулгалар амдызында кылдынып турар. Манаа элек-три кирериниң чыгыс эвес аргалары бар. Чыңаз, бир эвес келер чыла манаа элек-три станцияны тулуп эге-лээр болувакса, 70 миллион хире акша керек. Ол дугайы чыдак черинге чыгыс эвес улаа кирдим. Амдызында толугай тунел чок, Ындаг-даа болза республиканын чааа бо айтырым шипти-рилээринге чүгү деткимчени көргүзөр боор дээринге иде-гелим өсүндүрбөдүм. Кеңаш-бир шагда Кунгуртуг бодун боду электр-биле хандырып-тар үе келер апаар.

— Силерин амжы-агы-нын таржамы, машина-трактор мастерскаянын инти бай-далы база чазаның чөк бо хууңерге конуг салдарыг байдалда турар-дыр. Амаа хамарыштыр чүмү кыла

акша? — Машина-трактор мас-терскаянын эң салдарыг чүе таржамыс болуп турар. Бо хууңерде манаа чыгыс-даа бууан сонга шиле чок. Ону чүдүрүп чорудуптар дээш Кызылга бо чөрааш, шуңу най чок болдум. Одалга система-зы база эки хынаттырмаан. Гаражтын бир талаадын дээ-нини ойдуп бадарында кел-генин, Ынчангаш бо чүдүлдерин шуңузуң бо чооку үеде сеп-тен-селди, сонгаларын шид-деп, одалга системаны амжылаар ужурут бис. Чазаның шекте 2 станок бар. Сонгаларын шилдеп, чыгы-лап алсымыс, олар чоғум амжылаар бээр.

А кыш дилер нех колдуун-да-ла электри чогуудан ту-рур тувар. Мындыг чүе бо — Ам улаас аныңар сео-ну эгелей бээр болду. Ол үеде чөдөр бо бугу чүдүлдерин кылып четтигер силер бе, Совет Салчакович?

— Четтигер бис. Кыска бо чүдүлдерин белеткөөн шаавыста тайга үнер эргевис чок.

РЕДАКЦИЯДАН: «Тере-Хөл» бугуруле кооперативиниң даргазы С. С. Байыс-оол болгаш кол инженер Я. А. Шанчым оларын бо берген кыска харыларында алгаш көргөп, бо хунаа ук амжы-агында байдал дыка нарын. Фермавын инектеринге бээр сизин чок, станциялар амжылаас, артык кезектер чөдөшөс, техниканы чамдымы үрелген, МТМ болгаш гараж эмин эрттир салдарыг байдалда келген улус дугуруле болдуруп турар. Ам каш-ла хонгаш Кунгуртугуну барык бугу бо тулуп билер бир эр улустары тайгага үнөтөр. А суурда келди чымынмаан чүдүлдерин кымыжыл? Кажан оң четтигерил? Фермавын инектерин чүмү-биле чөмчөрөл? Кыпар-чар чүдүлдерин кымын өстүрүрү? дээш, оон-даа нарын айтырылар хөй. Бо айтырым Кызыл район чагыргазы чүге көрбөй, чүге контролга албай турарыл?

Кылдынган АЖЫЛДАР БАР

Кызылдын автоорук техникумуңун тудуг салбырын 1983 чылда дооскап, амды-ралым айы-биле бо черге амжылаар бердим. Чүге дие өм ишти бо чер чуртту. А чоғум амыс бодум Сүт-Хөл чуртту мен.

1985 чылда келеш, эгезин-де хойга малчыныдым. Бо чымын май айны төңүчү-дүн эгелеп бугуруле коопе-ративиниң дарганын тудуг талаады-биле, орааткымынга кирдим.

Бригаданы күдээни алган, эң баштай-ла Каргыга 3 кой кыжааны конуг дүрген ту-дун доостуусу. Чүге дие, мен аны малчыны турму-ла хөй кыжалары чөдөшөс турду. Ам ол талаады-биле боллаа ыкка чүдүрттүм.

Торгат деп чөдө амжы-агынын эң хөй чымын бар. Ынчангаш кымыжылар-га чурттаар бир бажыны база амжылаа кийдиныс.

Моон мурунда совхозтун Чыргалдыга турган хөй чүрү анызы эргижереп үрелген. Ынчангаш оңу база катан чарып кылдыныс.

Бо чер чөдө-даа хөй ишт-тыг болза, тудуг, оң иштин-де чурттага бажынары чөдөшөп турар. Чамдык улус бажынары боттары-нын хуу-биле-даа тудуп турар. Ынчангаш бистин-тудууларымыс бо чымын бир аад чурттаар бажыны тутуш, ээлеринге хуу-ээтти-ныс.

Моон мурунда совхоз тур-да директоруус С. Д. Селе-енко тудуг-суур кылдырына, чаа чүдүлдер эгелээрине кон-чүг иленейлп турган кижилер бисиниң бистин чоңга таарышса, конуг чымын дугурулаа кымын турар дээш хевирлпг хонугтун кижилер база турду. Чаа ар-га-биле амжылап, бот-баш-кылар дээрге, чамдык кижилер биске шаптыктал турганы ол. Ам бо үеде эгелээш, бистин херек кы-рында кымын турар чүдү-лөрүвистин чон боду көрүп, билеп тур. Чүңү-даа кы-зырга, чон каранга кыс-ту бээр болгай. Кижиге бу-дүрүр база даялар херек.

Алексаандр ШАНЧИМ. «Хыгыс» биче бугуру-ленин удуруткучу.

АЪТ ОРУУ БЕЗИН БЕРГЕ

Кунгуртуг суурдан 100 ажыг километр Кундус. Бажы деп чөрдө бо чымын хөй кадарын турар үш кодан бар бис. Амаа чүгө ах-биле нин хуу чөрааш, чөдөр чөр.

Бо чымын малчыны кыш-тагдан-даа ырак чөрдө чөдө-ла-лаадып, багай эвес семир-тан алдымыс. Сула эдер-килтези чоруткан. Болум сөөлү чылдарда 100 хойга онаштыр 94-тен эвээш өс-турганын чыла санамда эвес чурттан чип келдим. А чоғум дүк дугайында кым кашты дужаагың чөрдө билдинмес чүе бо. Чүге дие ырак-уак черлерде малчынар хоочун дүгүн боттарыны күжү-биле кыраган, Балкы-төг-Бажында эң бажына ах-биле чөдөр чөрдө каар. Амаа оңу кым-даа депилевес, кым-даа хуу-биле албас, ол-ла. Оң түнелениде совхозка кайы хире дүк дужааттынаан, кым кашты кыргып алашыл дээрин чөрдө билдинмес. Ол дүктүн та кайы херези сов-хозка дужааттынын турар чүе. Чөрдө бичбес мен.

А чөмү бистин бетенисте турар малчынарга кымын үеде машина дош оруу-биле чоокушлай бээр. Ол чөрааш, чамдык чүдүлдерин эскээр. Бичин мал кеени, мадаа кыдагалар дусту, эмберни чөдөрүн турган. Кыш амжып,

казын дөр, ай үезинде дыка берге, чүге дие мадаа дус чөдөшөс. Ынчан дусту ала-дардан дилеп алыр, чамдык-тарында чө-даа болур. Чам-дык чоо аалдыг улус эжел-ген дусту дамылган алгаш, чажырылтар-дыр. А ырак аалды малчыны ол дусту чүдө ахт уур шаа-биле бич-чинин чөдөрүн алыр, ол-ла. Сөөлү үеде мал аары бээрге база инектичиг-ле. Эң чок, суур киреш, дедир чанын кээрге, үш-дөрт хонук эрте бээр. Чамдыкта дагган барда хлети нарын боттарыныс бажырып чип тур бис. Такы-ны, шай садып алыр дээш суур кирер берге. Моон мурунда дөргн садымн Бал-кыттаг чөдөрүн турган. Ынчан харын чүгээр турду-вус.

Амгы үеде майгында үш өс-бүдө чурттап олур бис. Дөрт-беш кижилер май-гыга кича өс-бүдө чурттаарга чөрдө берге болбойн канчаар. Үш чыл болура майгы ирп каар. А моон мурунда бо кыштага 50 чыл хире турган бажың шагда-ла

дегенин Виктор КАРА-САЛ белеткээ.

Оглам Орлан-оол-биле сөөлү сес чыл аалды малчы-нап келдиныс. Бодум пенсия-ны үлүмү-дө, хойда хевээр мен. Бир ай хөй кадарган, үш кижини шапкыны алгаш, 1200 рубль болур-дур. (200 хире баш төрүр хөй — Авт.) Илч-хөй, алыч-чөм садар дээрге, чүд-даа болбас-тыр. Малчын амжалынын аша-шапкыны улагыттарын дээр, бисте ам-даа эргн хевээр.

Чыгыс девискээрде үш кодан бар бис деп чугаалаан болгай мен. Ам бир берге чүе чүд дээрге, үш малчын аалдын кайдында-даа боо чогу. Бенин аны адматар боо чок. А мында улус тайга чөр болгаш алыг-даа бер-даа кодачы кырип кээр-дыр. Мындаг байдалдарда коргуу-чүг-даа-дыр.

Ынчангаш удурутламыс биске бола-ла боолон чөпшээр-лейди, ахт оруун чүгээрдеди аштажып берген болза. **Лидия ЧАП.** «Тере-Хөл» бугуруле кооперативиниң хоочун малчыны.

Бо арымын «Шың» со-дуңуна тускай көррөспөн.

ШУУДАЙ БЭЭР

Тере-Хөлдүн Каргы хемче бичин Хайгыс ден хем агын кылар чыдар. Ынчангаш оон ам-биле бистин «Тере-Хөл» бугуруле кооперативиниң баазында тургусуңган биче бугурулуени ыңчан аады.

Ол Хайгыс ден хемини ча-нынга келер чымын инектерин адырап эгелээр бис. Оң су-дун, ээдин дужаар болгаш баш санан өстүрер соруга-мыс база бар.

Тере-Хөлдүн Каргы хемче бичин Хайгыс ден хем агын кылар чыдар. Ынчангаш оон ам-биле бистин «Тере-Хөл» бугуруле кооперативиниң баазында тургусуңган биче бугурулуени ыңчан аады.

Ол Хайгыс ден хемини ча-нынга келер чымын инектерин адырап эгелээр бис. Оң су-дун, ээдин дужаар болгаш баш санан өстүрер соруга-мыс база бар.

Тере-Хөлдүн Каргы хемче бичин Хайгыс ден хем агын кылар чыдар. Ынчангаш оон ам-биле бистин «Тере-Хөл» бугуруле кооперативиниң баазында тургусуңган биче бугурулуени ыңчан аады.

Ол Хайгыс ден хемини ча-нынга келер чымын инектерин адырап эгелээр бис. Оң су-дун, ээдин дужаар болгаш баш санан өстүрер соруга-мыс база бар.

Тере-Хөлдүн Каргы хемче бичин Хайгыс ден хем агын кылар чыдар. Ынчангаш оон ам-биле бистин «Тере-Хөл» бугуруле кооперативиниң баазында тургусуңган биче бугурулуени ыңчан аады.

Ол Хайгыс ден хемини ча-нынга келер чымын инектерин адырап эгелээр бис. Оң су-дун, ээдин дужаар болгаш баш санан өстүрер соруга-мыс база бар.

Тере-Хөлдүн Каргы хемче бичин Хайгыс ден хем агын кылар чыдар. Ынчангаш оон ам-биле бистин «Тере-Хөл» бугуруле кооперативиниң баазында тургусуңган биче бугурулуени ыңчан аады.

Ол Хайгыс ден хемини ча-нынга келер чымын инектерин адырап эгелээр бис. Оң су-дун, ээдин дужаар болгаш баш санан өстүрер соруга-мыс база бар.

Тере-Хөлдүн Каргы хемче бичин Хайгыс ден хем агын кылар чыдар. Ынчангаш оон ам-биле бистин «Тере-Хөл» бугуруле кооперативиниң баазында тургусуңган биче бугурулуени ыңчан аады.

Ол Хайгыс ден хемини ча-нынга келер чымын инектерин адырап эгелээр бис. Оң су-дун, ээдин дужаар болгаш баш санан өстүрер соруга-мыс база бар.

Тере-Хөлдүн Каргы хемче бичин Хайгыс ден хем агын кылар чыдар. Ынчангаш оон ам-биле бистин «Тере-Хөл» бугуруле кооперативиниң баазында тургусуңган биче бугурулуени ыңчан аады.

КАРА-БАЙ

Тоожудан эгелер

Екатерина ТАНОВА.

дооуну доодуур, отка-вашка дүшкү дег эмгектен чорууру ол иргээ—деп, Ылаажык Самдан-биле экилеш кеш айтырган.

— Эмгектестик аргам чок, контуун көрбөс сен бе. Ооба бо ак суу савазын аяк аяк даяжы берген, Калба-Хараган дукжундан келер угу-даа чок, Дооун Ак-Агмылап кештин шыккамы.

— Чүү болган ол, чугу-даа дымнадыг чарлап чор силер бе?

— Ат болган. Чаа-дайын эгелер, контуун көрбөс сен бе.

— Ой дайлаым. Ол кым-биле чаалажыр аярганыыс ол?

— Кырман-биле...

Назымаа кылып турган түзенин ара каалкыш, чугу-гаалашкан ийи кижинин чугу-нага чедип келген. Чоона-да-ла уагу тегерик карактарын улам хере көрүп алган, азадды берген кайлап турган.

— Кырман-биле? Ол кым ийик мон, дынааным-даа шыкшам. Анаа бистен чүү херек аларганы ол?— деп, Ылаажык арта-ла ийи холу атпаш кылган.

— Бистен деп чугу, ол Кырман ССР-же хадаан. Уагу дайын эгелер чүе-дир.

— Аа, бурган ершээни! Мен дэрге дайын ийи бо Адар-Теште чыдады кел-дер деп бозадым. Ыракта чүе шыккамы. Ол Кырман биле ССР-чүе баш лаажы бергенери ол иргиле? Демил ол Ислам деп чегре баа кырманнар талаа дээр шыккажыгай. Чегре дайызыр кулу-турлар-дур эвесле ол— деп, сурталык Сендайыны чугуазын бо-ла дымнар болган Ылаажык түзенин угшин дээрле чугуалаан.

— Аа ССР-ия өкөлөр айды даш хадап келгенери ол шыккамы.

— Оо...

— «Оо» деп чүе моон, кайлап, магадан-даа чүе шыкшам.

— А ач чүү дээр чүеб ийи?

Харын мен богу барып дайыдаш дээр чүеги тур шыккамы. Ол чүе орус куртунда богу тур да-ийиче от-боодун нуртайн кийи кычпач бар чыдар чүе-ле? Айыр боза малдан үе сүрү берге мен аян, харын. Чок эвес малды.

— Па, чок контуу байыргай бердик? Чагыс екус анай азырап алыры бестин амыр чүе бе? Ол хей мал богу чыгаар өзү-малдып турар чүе бе? Бо ийик дун-хүн чок дымнааным чорааш өстүрүп алыр чүе шыкшам. Ону билбес-даа чүе шыкшам. Боуду кайдыг ийик сен, чагыс багай хөш хураганы кокай былаан алпарга мылар чазын турбадым бе. Ам хөш үе сүрү бээр де. Амыр-дыр бо. Екус анайым-даа бербес мен. Найда-чүе чаа-дайын менен чүү хамаан чүеб?

— Ой, оожум, улус дымнар кааптам, күжүрүм, чоп тоорду берди, ат болгай бис. Уенин берген көрбөс сен бе, бичи-ле чүе уени «контр-сантр» дээр ат кыла бэр.

— Кызыл күш-биле өстүрүп алган малын хараман-мас, доруу-на кокай-дыр сен!

— Че-че, хыйларың сок-сат! Мал бербес чүе боза бодум барын дайыдажып тур мен ийи.

— Хы сен багай ашак ол кыла ол-бо, чүе чүе, селе-ме азынган шеригер дег тутуш турар боор сен харын.

— Херек дээр чүе боза, ужурдан эртер эвес, ычаар-даа мен ийиан.

Назымаанын изилгенени шала чыга берген. Мал-узанын баш ууру чылаге удурун ашак-кадай бот-боттарын чеме-лешпашан, көшө алыр өт-сезин айттар-га компан чүдүрүш, өюнү дээрини тырткан, акини ыт-күш кирбени дээр дээр каяннар. Кошту-комун мааларын четкизээр, аал өкөлүн шимчен үнүккөнөр. Уагу-Чарыкты өрү унуш

орда, Хөл өжүдөн чара ак-кан хемгештин хая-дашты ажыр шураан даап-пимезин ол-бо талаларда хая-турул-ларда димиттедир чагы-ланган. Нады чоран улус чугуазы бот-боттарына чег-син дээр бар ша-биле ал-гырыш чугуалажын чораан-нар.

Кадры дөштү өрү айттары чедип алган, Ылаажык баштан унушкен. Назымаа база адындан дунуп алган, мурунда алытары соондан чыда калбайн көдүрүлүп ор-ган. Кадры өрүн дөштүнү кадыры эмин эрттер. Баштайы айт өрү чүдүлүп ор-ган, өдөн сажып бадырар боза, оозу дараазында айт-тын бажына пет дээр. Ол хамаанч оларын соо-биле шурутуш унуш орган кижини бажына-даа, экинге-даа педиде-дээр. Орта айттар-да, кижилер-даа чагыш калган. Назымаанын борта дуржулгалы аакож. Шоодаанын азыгарын катташ-тыр сужулаштыргаш бажы-га кедип алыр. Ол харын сү-түр тейлип берт-даа шыкшам болуш. Устуде айттын салып бадырган өдө ош бажына, экинге, ооргозына пет кыл-дыр дүшкөш чегре чүдүлүп башып турган.

Шындаан орай унүш чүе имир дүшкөшө Биче-Хөл-чүе чедип келгенер. Оларын баштай унүш мал-манган база чед берген, дээр доорунка бөкөлөштөр чытылган алган. Кадрыларын майгынарын мал чор-гонда тикчилеп алган. Ол үеде тайгага магалы-ла. Айдыс чытыг агаар өм-тал-биле дөмөй-ле. Мал-маган чор-гоорту өттөп унүш келген болгаш ирап, тардып ман-шашан. Дүеня серинде таалап, кеткенип чыгылаан.

Ылаажыкты Биче-Хөл-чүе чылагал чыдар салдарын чадрына хонуп алган, даартазында да бажында улаштыр көжүп чоруманнар. Сары-Козгаар артына унүш көргө Хөл дө-ле хөлбегер көш далай дег кыны берген көшүп келген. Мал-маган-да, кошту-комун айттар-даа оон ийи Калба-Арганы куду ылыны контуу бадыманнар.

Сүт-Хөл кыдымыда Ылаажыктыр чылаа Бестя-Ажымаа көп турда биче дүш чед берген. Кады-ко-жа чылагалар компалары база пагда-ла чадрыларын өкөлөнөн. Чыраа-Айттыг, Чымба-Лама, Кертин-оол сүт-

дар чаа чедип келген бадыж чүтүн дуржуру берген.

Хөл кыдынын өт-ситенин чагайын денди. Хөл аар көбөндөп калып, ар-гада дөктер иялгалы өткөк. Хөл кыдынын өн-баазын чег-кестерини арызылаа улуг-улуг кызыл-сары өнүг хун-дөрлөр бир-ле чабырааш-тар лет апарылган салтын айы-биле сатпалайын тур-тулаан. Кошту-кунтар дээр дөртөс кара-кара өдүрөктөр оодарын чыккай эдерлеп хей кырып хөдөл өкожү салдап чороруу.

Чайлага көрге сажыш-сеткил бестин чик, сергө кон-чүт алаар. Тыйарга бестин хөрөк хоога берген шыкшам болуш. Чайлага даа магалы-ла. Күжүр мал ыдымын бичир болгаш сүрүштүк-даа чокка боттары-ла чылаге шукужатар чүеини инда-ла ийиан. Хей кыды маң чыл-гадлаштып, семиртирген ма-галы-ла оран.

Көшүчү чоңууч чагычы ыдыг. Чаа чүртө хонганда ачык-чөмөн дөжкөн оран-чүртка өргүрү, өдө-ножуче чабар. Бо чымын төрүзүн сувай өшүнүч семизи-даа контуу. Ханы бестин бар дестя ишти болган. Кожаларына тавам-тава-биле салырга-даа төмөс. Назымаа шынаага-ла тиш, белекпей алган ара-газын улус үе нөзөргинден боду сөмпөс орган. Ылаажык элдеп кийи, арага ишес, чүте аман каар. Чамдыкта улус албадар боза аана амаангырлар ортулаар. Оон ийик чымын чамды улус котулар-даа. Бай кийи ха-рам болгаш ыдыл ийиан дикир. Чок-чак дээр эвес кийи-ле чор, чүе манпаш каар чүе сүт дикирээр. Улустун ыдыг чугуазын Ылаажык херене-даа алас.

— Инер кийи кийи-ле турар ийиан, ишес кижини кочулап, шоткан херэ бар бе. Ол айт ишес ажыг сүтүн ижер мено албан эвес— деп, ол чамдыкта чугуалагы-лай бэр. Анаа болдоарга Назымаа ийи-даа, хөрөп-даа шыдаар. Элден ийишкенде баштанканы ыргалаар:

Ылаажык аян тудул, Ыргалымса кынар

Ы-ла ишес кара сүтүн Ийишмес кынар чороруу. Ылаажык арага ишес-даа улус-биле нады көк элэр хөрөкөш олурудулар. Чам-

дыкта көрүп улус-биле ден-ге маргыш, шынаан-даа берген олурудулар, өдөп кийи.

Назымаа-биле бо-ла хей чыда нады чурттан келген болгаш оон азын-чанын Ылаажыктыр бажыр контуу. Надайн чеге-даа хедер чан-ныг, арай туралында чанаар боза оон аякы-нда дөңдө уйгу-дыкын-даа уттулар, кызымак боорга ыдыг ийиан, оозун боду хунду-лээр. Оозу чүү лей-дир, оон кара айындан эртес. Ча-гыс кызы Сендай баа-ла-ла туралында өсөн. Бичининде адынын оортозгандан дүш-көс кийи ам аят кырыдан дүшкөс болган. Кадры-даа тереп сүтүн халдып эрте бөдөр. Чарып ады мууш, өмдөр айт өрөдүн турда сүт багай оодлар инда калыр. Оозу бо чымын шооду-ла аал ажылында киришээр. Улуска бичини башылап деп чүе тып алган. Бир-бир алдарга улусту чымы алгаш бичик башылап, ийи-шүндө хонду аалыга хонмайн чор-рун бээр. Арвө конжонуну даалгазын күсөдип чороруу ол. Назымаа чагыс кымын ыдыг байлааныга таар-зынас. Кыс кийи аялганга олуруш. Сода-ла ниенден-даа боза салгып турган боза деп болдоар. Адамы оозуна болтуш.

— Ажылыга четкипейн турган эвес сен. Дузалыч-лар бар шыккамы. Арвөн кийи даалгазын күсөдип чор-руу чүе-дир— дээр. Шынап-ла, хей ийиш Назымаа чааскаан ийиан сөп күш кедер ийи. Калы-кожаларыны анык кыстарыла ийи сажы-кы бэр кийи-ле хей. Ийек сажыш халесинде ийи-шү инени боттарына саап алыр. Чамдыкта сүт-сааны арай чедипес улуска ниенкери чымы өттүр сагырып каар. Оларын аана-ла кайын халса-ка сүт саап ийиш оран чүе деп, кара аяк харымыл деп чүе бар-ла болгай. Күсөргү сыйыларда куткан саржаан-даа тукулап алган четкил келер. Оларын улустун өв-рүп четиргенин илереткен хонуп кыдыр Назымаа ху-лөп алыр. Ийе харын, мал-маганы, саар мал хей-даа боза. Ылаажыктар кады-кожаларынын ачымында ажы-лыкта четкин турганнар.

А чыгыштык холдарын ады-дык ады, чөдө чыгы бол-бас деп болдоар бис. Кызыл каан чүеуеринин атын, ажыктын, шынаарын кийи кайлап тамам деп болду. Кижилерге кайи хере буян чедип чороруу ол боду чедип чалаас, мычала-да өскөлөр ону кия бичир бол-ган үеүлээр. Чижээлээр, чаш ажи-теу коркунда, сыдагылай бергенде, ачыс бичини доман каарга-ла, коргушкун, аарыг боду-ла чыда бэр. Хаймыдыр хонг сарып шыин катпа-катап ийи, аартап орда чыгайын чүү дээр!

Эргин ийик ачавыска солук дүшкөшөр оон төрүтүнгөс хамчы-дык кий баймыс чедирбешан, бүтүдө экиш, кан дег калымдык баа ууш назы назылаарын кү-ээр-дир бис!

Уруулары: Гага, Клара, Кара-кыс, Кара-оол, Ор-далма, Оюма, Саяна

Кудалары: Олег, Юра, Маалыр, Орлан, Борс, Мерген.

Бистя ынак ачавыс Вла-димир Сатоня Даваа-Самбуу-нун мөзөн-биле аар кажы-далдын үезинде бисе дуза чедирип, дөткөчө көргөскөн бүгү чагай сеткилдиг чо-нууска, Тыванын чүт үлө-түрүнү дөвөсүр-бүдүрү-гө каттыкшымынын ме-бель фабриказын адми-нистрациясы өөрү четир-генин илгериледис.

ДАВАА-САМБУУЛАРЫН ӨГ.БҮЛЕЗИ.

ТӨРҮТҮНГӨН ХҮНҮРӨН-БИЛЕ!

Бистя ынак ачавыс Бивн-оол Андреевич Кызыл-оол октябрь 14-ге алдан харыар. Сууруушта хамаанч, ра-йонда ачавысты билбес, та-йык кийи хоор боор. Ол ам «Саян» советка дарган-наа ажыдап турар. Пенсия-же үеер чед-даа берген бо-ла, оман-хогул, баштап чаны хөвөр. Оон могош-шылдып, турупканын кийи чеге көрбөс, кезеде-ле олу-чүдүн чок, бир-се чүе-нин кылаан, элтен, чо-ла-боза чызыган олуар.

ДЕМДЕГЛЕДЕР ДЕПТЕРИНДЕН

(Төнчү, Эгеи № 197 «Шында».)

1. Чаа хемгектерин чон ужуру билген, оу дөткөн турар кылдыр ычаар чору-дар херек. Кандыг-даа со-циализация кылып турган хер-ак чок. Шериге ам дээр-динде албас, шериг назыл-дыр чымын чымын кезин тус-кай чыгыш, кия келергеш, тускай өмбөлөмдү, ниети шериг келтир болурун-даа чү-гаалажып көөр.

2. Хошбулар совет хош-буларга уткызыл-биле дүгүр, ычталыжы артарга ба-дыжып болуш ужурут.

3. Силерге ажыг-зыг баа сан-хөт таазы-биле дузалар бис.

4. Оон алында эш Калжын база оон чүдүрүш чугуа-гаан:

а) силерини шериг кий-лерини чоңга көрүштү көстүр, ашыг болуш кыл-дыр кедир херек, өлгөргө баарга, урулар олар-ны соңуугаар, шыккай боз кылдыр кедир, бистя шеригтерини мындыг ма-галы-дыр дээр кылдыр кедир херек.

б) магалады бжыгылары чугула, Барын чүте ам-да дайыдажып туруушта, Чөөн чүте, Моол-даа та-лазын сөзүгү турбас боза хоржок. Доран эвес, ычпач чорү Чөөн чүте база дайыдажып ужурун эвөр боор, мен анда чедир чуртай албас мен, силер көөр боор силер.

чугуалажыр Президумга ча-латкан турарымысты дымнат-ты.

ТӨӨГҮЛҮГ ХҮННЕР

1944 чылдын октябрь 7. Ол хун ВКП (б) ТК-нын Полит-бюрозу ТАР-ны ССР-ниң составына хулэп алыр дугай-ында шитирини хулэп ап, ол дугайында ССР-ниң Дээди Советинин Чарымынн телевиделин бадылап берген.

1944 чылдын октябрь 11. Каан, аяс, магалыг хун тур-ган, ССР-ниң Дээди Советини херектер эргелектени эш Козлов ТАР-ны ССР-ниң составына хулэп ап турары-га агаар бойдуз бестин ху-лүмдүрүп турар-дыр деп чү-гаалаан шын шыкшам болду. Дүшкөшүн I шыкка 10 ми-л. диниңиң хулэп алышык-ыныга чед берген бис. Бистин чынымыс-биле эш Мос-катов эрти, мөнаделештинс.

Таптыг-ла бир шах турда бисти М. И. Калининни ка-бинедяче чалады. Киргеш, соддуу бир ужурга барып олоруш алдымыс. Эш Шки-риков боз чоокчулады ол-рунар, бистин-биле чоокчу-лажыр болуп турар улус ычкан херэ чүү боор диди. Чоокчулады олоруш алдымыс.

Михаил Иванович Прези-дум хуралын ажыттыган деп чарлааш, хун айтырын чугуалады. Хун чурумуна чагыс айтыр— ТАР-ны ССР-ниң составына хулэп алыры, өске саялар барын айтырды. Хун чурумун ба-дылаан.

Эш Токага өсө бээр-дир диди.

Мен Декларацияны ном-чашып, ТАР-ны ССР-ниң составына хулэп алыр дугайында ийи чугуалааным соода, Михаил Иванович бисе ол төгөдүгү факт-биле хол-бачып бэйр чедирар.

Оон соода 1944 чылдын октябрь 11-де 13 шах 10 ми-нута турда, ССР-ниң Дээди Советинин Президумуну шитирини-биле ТАР-ны ССР-ниң составына хулэп алган, Хуралга олорушканы: М. И. Калинин, Шкириков С. М., Бу-ченин, Куменин, Москотов, Бөхмушев. Таптыг боза ты-па таалаан— Тока, Чымба Лопочан, Тюрин болгаш Ка-лининев.

Хуралга олорушканы Дээди Советтин Президумуну кижигу-нери бистин шитиреуш-түн холдарымыс түдүп, ол төгөдүгү хун-биле бэйр чедир-дирар.

Ол-да октябрь 11-де 4 ша-хка ВКП(б) ТК-ниң оргбюро-зуну хуралыга баа-ла Тыва таазы-биле айтыртыларын чугуалашкан.

1. ТАР-ны ВКП(б) ге ху-лөп алган. Партия докумен-талерин солур таазы-биле инструкцияны бадылаан.

2. Улус комиссариаттары-га Тыва облакка аял-агыл болгаш культура хемгектери-нин таазы-биле даалгаларын берген.

3. ВКП(б) обкомуну бюро-зун дараазында шитер со-ставты кылдыр бадылаан:

Кежигунери:

1. Тока — ВКП(б) обкомунун бирга секретары;

2. Куарын — ийи секретары;

3. Базыр-Сат — пролаган, да таазы-биле секретары;

4. Талыгчык — кадрлар таазы-биле секретары;

5. Чымба — облкүссом дагамы;

6. Товаришай — НКВД эргелектени начальниги;

7. Тазаар-оол — секретары-нын мал ажылыны таазы-биле оралакчысы;

8. — НКГБ эргелектени начальниги;

9. Момбубай — комсомол обкомуну секретары;

Кандааттары:

1. Бакун — облкофопвал. дегерге;

2. Намчак — көзө аял-агай кылзынган эргелекчи;

3. — облкүссом дагамынын бирги оралакчысы;

4. ВКП(б) кежигунеринге шитер Чымба, Апымаа, Мо-лбогай, Талыгчык, Намчак, Бакун, Тазаар-оол, Иванов оларын хулэп алган.

5. «ТАР-ны РСФСР-ниң со-ставына хулэп алыр дугай-ында» РСФСР-ниң Дээди Советинин Президумуну Чарымынн телевиделин бады-лаан.

Алган үлөкени: Күрүмөтин төң архив, фонд 50, бжык-мөл 2/а/к № 7 (1.5 ашыкшол). Парладалы Николай КУНЧУН белектейс.

Октябрь бир. Назылап кыраанарын Хүтүнгө тураскааткан ачы-буян телемарфону Тыва Рес-публиканын чүе улус назылаарымыс эс, а ха-рын хыл деп анык-чалдылар. Уруг-дарылар кежээкини чеди шагынды келерин четкипейн Мавап турганарын билдирген. Чүе дөзөгө теле-марфон чорун турда кайы организациалар, ассо-циациалар, фирмалар, колхоз, совхозтар, коллек-тивтер, хууда кижилер назылап кыраанарга, кү-ш-ажыдыг хоочунарына, аамдылар-чурталгазы-нык четкестелишкенин үезинде күш-ажыдып инвалиттери аларганарга, Ала-турттуу Улуг да-

ЧӨПТҮГ ЧОРУК КАЙДАЛ?

Социал чөптүг чорук деп чүе? Кийи бурзунуң эр-чөкбү мурунуга, экономи-ктык байдалыга, моральдык мөзүшүрүңга дег байдал-дыг чорун тургузарыңа чүе-дир. Ол дөзөгө эки-даа чүдүлгө кижилерини кир-дигезини деге чоруп олур-жук. Нийтин-биле ачы-буян телемарфону чылган чон-дир. Тыванын боз көрүчү-лөрүнн сажыш-сеткилин до-жудурган болгаш хандыгар.

Белек кылдыр хөвөниг чорганарын ап турар улус-ту көөргө алдарыг чогаал-чылар, артистер, мурунда улуг эрге-дужалдарга аял-да чоран даргалар алпарга, арай өчөгү контуу болуш чорду. Даргазында улус ийи-дөштө-ла, ыла-мыл-даа бөтүлгөш алган ону чу-гаалашкан турарын дыка хей ийиштер эскерген. дым-наан боор.

Мен дынааным бо чүдүлү демделешпем дээр белек четтирген шитер бурдуудал-дын алдым. Хей-ле хоум-далдыг чугуаларын даарта-зында Кочетов нуудучуунда В. Кир-оол атыг театрын автобус доктар чегинте дынадым. Ол чугуаларын чамдымын кыскамы-биле кийрим.

— Аа бикта, бо чорган-нарын бирээнин кырган-а-зам, кырган-ачам артын чурталгазында атам улаан-нар бөзө.

— Менээ мыдыг ааскежик таварык берсе, бо-ла сена-

терен биледин чүдү-чүрээ-нин мурундан салгаш хоочуннара кийи сестерин йөрө-көн бүгү Тыванын теле-визурунун магалд көргөне-рин чугаажок. Ол бүгү көрү-чүлгөрин дес-дараалап таарыштыр турганынын чедимчелин демделесес арга-жык. Нийтин-биле ачы-буян телемарфону чылган чон-дир. Тыванын боз көрүчү-лөрүнн сажыш-сеткилин до-жудурган болгаш хандыгар.

Белек кылдыр хөвөниг чорганарын ап турар улус-ту көөргө алдарыг чогаал-чылар, артистер, мурунда улуг эрге-дужалдарга аял-да чоран даргалар алпарга, арай өчөгү контуу болуш чорду. Даргазында улус ийи-дөштө-ла, ыла-мыл-даа бөтүлгөш алган ону чу-гаалашкан турарын дыка хей ийиштер эскерген. дым-наан боор.

Мен дынааным бо чүдүлү демделешпем дээр белек четтирген шитер бурдуудал-дын алдым. Хей-ле хоум-далдыг чугуаларын даарта-зында Кочетов нуудучуунда В. Кир-оол атыг театрын автобус доктар чегинте дынадым. Ол чугуаларын чамдымын кыскамы-биле кийрим.

— Аа бикта, бо чорган-нарын бирээнин кырган-а-зам, кырган-ачам артын чурталгазында атам улаан-нар бөзө.

— Менээ мыдыг ааскежик таварык берсе, бо-ла сена-

дан дүшпейи өң-не хей ажы-төлдү өг-булелерге, келген студент оога азы уругта белек кылдыр өргүрү ийик мен. Бодунусту пенсиямыс кижик-чиринге ажырас, ийи-хеп таазы-биле улус урутардымыс эде-хере тыр-тыш бээр ол. Бо олурган студент урулар та кайын келген, чүү кижилерини тэд-дери. Ол дугайын база бо-дай, хөрөк өйгөн айтырыл-дар шын харымын дилеп ан-дарылар-дүндеридир болуп орлар боор ийи—деп, ко-жамба олурган алдан-чеден хар арабында, көздөдөн келген хөвөриг акыг чугуала-ны-дым.

— Боттарың төрөзү Тыванын саймалары дээр, делегейе аталдарын ал-гычыл Делгедир дээр, амыр-дым чок ажылдап, өргүн чөгө уран-таланты-ны-биле, чогаалчы чоруу-биле таалады сөмпөс кел-ген хоочуннарга тызыспайн каянар Шин-дыр.

Амырларга чедимес хоочуннарга дуза-ла ийиан. Чонун чымы-чымчак йөр-дөлөрүн дымлап, солуи конторин көрүп аары-биле контуу төүндүн он дөт-тер билдин садып алгаш келгенге бо. Ааскежик болуш «Запорожж» бестин машина таварык дээр кычпач билер. Белек тымын турарында алай эпок чүелер бэр-дыр. Бир эвес бистин чүдүлүг чо-гаалчыларымыс, артистери-

вис ол хире чедимес аларган чүе боза, аана бөдүүн чоңдан чөм эрээр берге аларган-дыр. Арай өчөк чүе бар-даа боза, бо ачы-буянга тураскаат-кан телемарфонуң эр-тир-гениң ооза-дыр.

— Маваа социал чөптүг чорукту кижиниң үрөс-зи-биле конуунаран ийи-не чедимес (мычала-да аш-чөм, ийи-хеп садып бер-зин дээр берген акашын доңгайтыр арагалап чо-руур аргачылар, ажылдан дескестерин дамаарыштыр-ган херэ чок) хей амы-төдүгү, азырадычымыс чок кырганарын, бертин-межел инвалиттерин (ам баа-ла ээрттер суксунар аспаан-га алысшан) чалап экел-геш, белек-селек тызынган боза, бүгү Тыванын чо-ну адыш чаксап көөргө ийи.

Ычталдыр чиди-чиди маргышын олурагарынын аразыне өс октаар харык-тыг эвес. Ол алдар-аттыг, бүгү Тывага билингер хоочуннарга болуштар сөстөр шыпайн, бо чүдүлү бижир ужурга таварышты.

Келер үеде болуулар ачы-буян марфонунага бо чүдүлү чүдүлгөриң чоруг үстүндө чүдүлгөриң чоруг турисилди үндүр боор дээрине идегалы илгерй-дээлиер.

Товариштай ХОВАЛЫГ. Күш-ажыдын хоочуну, бирги бөдүктү инвалити.

«Шын» солунун октябрь 13-те үнгөн 198-ки номеринде 2-ги арында «Чуа өскөргө-лөр болгаш немелдер» деп эгелгич чүдө сөүлү (5 дугаар) колхозда алаандан өрү 3 дугаар абзанта 2400 саны 24000 деп номнуур. Чыгыр авторун текизди болган.

Херек аларга, «Тымакредит» бажыкже 2-40-62 телефонче долгаар.

ЧАЗАЛГА

«Шын» солунун октябрь 13-те үнгөн 198-ки номеринде 2-ги арында «Чуа өскөргө-лөр болгаш немелдер» деп эгелгич чүдө сөүлү (5 дугаар) колхозда алаандан өрү 3 дугаар абзанта 2400 саны 24000 деп номнуур. Чыгыр авторун текизди болган.

Кызыл хоорай, Красноармейскя 100. Индекс 667000.

ТУРГУЗУКЧУЛАРЫ Тыва Республикамын Президумунун башында Чыдаа «Шын» солунун редакциясы «Шында»

Кол редактор В. Ф. ЧАДАМБА

РЕДАКЦИЯНЫН ТЕЛЕФОННАРЫ:

Кол редактор — 3-41-34; келген кижилер чүдөп алдыр өр — 3-34-28 кол редакторун оралакчылары — 3-33-91; — 3-34-17; карысагалар секретарь — 3-34-92; оралакчыны — 3-45-93.

КИЛИСТЕР

улус депутаттарынын Советтерин чыгачылар-политтехник болган соода айтыргылар — 3-34-19; — 3-34-98; улус-ту — 3-34-49; — 3-36-73; көзө ажыла-агыш — 3-41-16; культура болган улус өрөндөлгө — 3-39-15; маалар болган өлөр — 3-36-82; — 3-34-57; — 3-34-39.

АГАР САНЫ: «Тыва содабан» № 3633055.

3-34-93; чага — 3-39-03; корректорлар — 3-41-23; улусчулдер — 2-27-41. солуи келбейн барганга — 2-32-75; бугагалары — 3-37-11.

Солуна паравитыңа мааларынын авторларыны бө-дөлгөрдө редакцияны түрүк-биле алушуну барып болуш абыттыңа фактылар саныра болган өскө-зав дыкыг тыгыры азыр авторлар боттаны чамдыкыларым.

Тыва Республикамын Пар-далга болган информаны ми-нистерствонун тилорарыны Кызыл Шетиники болган Крайнекү кудумчуу, бажы № 1.

Солун неслала 6 катан үнер, Асмоздан 2 паралага амыш.

Тиражи 27020 экз.

Чыгы № 199.

КИНО

ОКТАБРЫ 13-ТЕ «НАВЫРАЛ»: «Ярост в клетке» 10.00, 12.00, 14.00, 16.00, 18.00 (субтитры). «ВИДЕОЗАЛ»: «Хороший полицейский» 9.00, 11.00, 13.00, 15.00, 17.00, 18.40 шактарда. «ВОСТОК»: «Лучшая шашка» 14.20, 16.20, 18.20 шактарда.